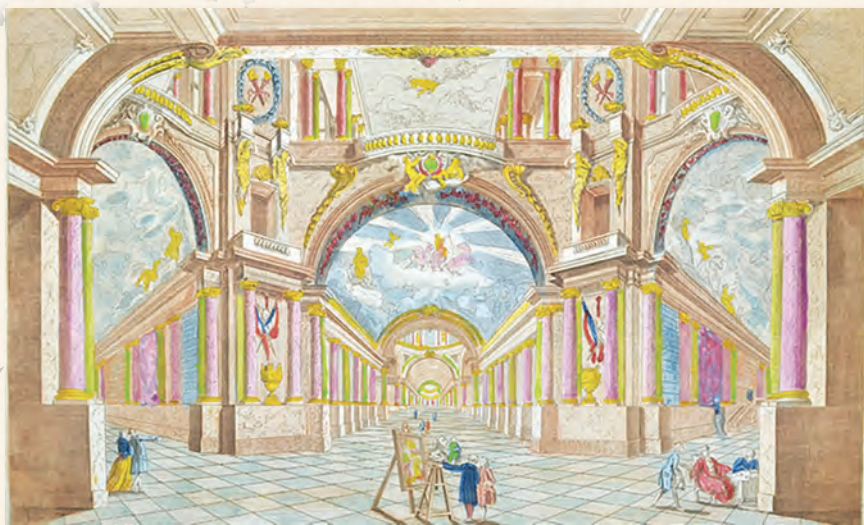

KÉT TUDÓS, EGY HAGYOMÁNY

A tudomány és művészetek római palotájának galériájában
(XVIII. századi ismeretlen művész alkotása)

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat alapításának századik évfordulóján, 1941-ben jelent meg az első átfogó összegzés a társulat történetéről, amelyet Gombocz Endre írt. A munka nem pusztán intézményi krónika volt, hanem a magyar tudományosság önértelmezésének dokumentuma. A szerző testvére, Gombocz Zoltán, a történeti nyelvészet kiemelkedő alakja, más tudományterületen, de hasonló kulturális horizonton dolgozott. A két életmű együtt a tudományos közösség emlékeztetőnek és nyelvi önreflexiójának példája.

A tudományos közösségek életében elérkezik az a pillanat, amikor a figyelem nem csupán az új eredményekre, hanem a saját múlt értelmezésére irányul. Az 1841-ben megalakult Királyi Magyar Természettudományi Társulat századik évfordulója 1941-ben ilyen alkalmat teremtett. A centenárium nem egyszerűen ünnepi alkalom volt: történeti számvetés, amelyben a társulat önazonosságát, küldetését és helyét kívánta meghatározni a magyar tudományosság egészében.

Amikor a tudomány története a kutatás tárgyává válik

A százéves történet megírására Gombocz Endre vállalkozott (A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841–1941. Királyi Magyar Természettudományi

Társulat, Budapest, 1941). A választás első pillantásra magától értetődőnek tűnhet – hiszen a társulat természettudományi profilú volt –, mégis figyelemre méltó: egy aktív kutató, botanikus írta meg a közösség történetét. Ez a gesztus már önmagában jelzi, hogy a tudományos emlékezet nem pusztán archiválás, hanem értelmezés is. A vállalkozást erősíti, hogy Gombocz Endre a társulati életben is tartósan jelen volt: évtizedeken át társulat titkára, s a Természettudományi Közlöny szerkesztője volt.

A centenáriumi kötet a reformkori alapítástól 1941-ig ívelő száz esztendőt foglalta össze. A vállalkozás jelentősége kettős: egyrészt összegzi az intézményi fejlődést, másrészt narratív keretet ad annak, miként látta önmagát a magyar természettudományos közösség a XX. század közepén.

Gombocz Endre: a természettudós mint tudománytörténész

Gombocz Endre elsősorban botanikusként ismert a magyar tudománytörténetben. 1929-től a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytarában dolgozott, s 1941-től vezetö

▲ Gombocz Endre

Gombocz Zoltán ▼

Gombocz Zoltán emléktáblája Sopronban, a Széchenyi tér 11. számú ház falán
(FORRÁS: WIKIMÉDIA.
FOTÓ: „EINSTEIN2”)

Gombocz Zoltán, a nyelvtudomány mestere

Gombocz Zoltán a magyar történeti nyelvtudomány egyik meghatározó alakja volt. A hangtörténet, az etimológia és a finnugor összehasonlító nyelvészet területén végzett kutatásai maradandó hatást gyakoroltak a XX. századi magyar nyelvtudományra. Életpályájának korai intézményi keretét az Eötvös József Collegium adta. Bölcsészdoktorrá 1900-ban avatták, majd egyetemi tanárnaként és tudományszervezőként is jelentős szerepet vállalt. Az egyetemi oktatás és a tudományos közélet formálása egyaránt meghatározó területei voltak munkásságának. A Magyar Tudományos Akadémia 1905-ben levelező, 1922-ben rendes tagjává választotta.

Munkássága – bátyjéhez hasonlóan – ugyanahhoz a reformkori szellemi örökséghez kapcsolódott, amely a tudomány

intézményesülését és a nemzeti művelődés ügyét egyaránt meghatározta. A magyar nyelv történetének feltárása, a fogalmi rendszerek alakulásának vizsgálata és a terminológiai fejlődés elemzése mind annak a hosszú folyamatnak a része, amely a XIX. században indult el a szaknyelv kimunkálásával.

Gombocz Zoltán munkássága a tudományos gondolkodás nyelvi reflexióját testesíti meg. Kutatásai azt bizonyították, hogy a tudományos kifejezésmód nem esetleges, hanem történetileg rétegzett és rendszerszerű. Ezt a tudományszervezői szerepét erősíti szerkesztői tevékenysége is: hosszú időn át a *Magyar Nyelv* folyóirat szerkesztője volt, rövidebb ideig a *Nyelvtudományi Közlemények* munkájában is szerepet vállalt.

A testvérpár mint egységes szellemi jelenség

A Gombocz-testvérek pályája két külön tudományterületen bontakozott ki, mégis közös kulturális horizonton. Endre a természettudomány empirikus világában, Zoltán a történeti nyelvészet analitikus rendszerében dolgozott. Munkájuk azonban ugyanannak a XIX-XX. századi magyar tudományos programnak a része volt: a tudományos gondolkodás intézményi és nyelvi megalapozásának.

E párhuzam nem pusztán életrajzi érdekesség. A természettudomány és a nyelvtudomány eltérő módszertana ellenére mindkettő a fogalmi pontosságra és rendszerszerűségre törekedett. A tudomány önreflexiója – legyen az intézménytörténeti vagy nyelvtörténeti – a modern tudományosság sajátossága.

A közös kulturális horizont a családi gyökerekből táplálkozott: tanulmányaik alapélményei a soproni evangélikus líceumhoz kötődtek, s pályájukat később a budapesti tudományos intézményrendszer keretei teljesítették ki.

A Gombocz-testvérek életműve így a XX. századi magyar tudomány egyazon arcának kettős vonását jeleníti meg: az empirikus kutatás következetes művelését és annak történeti-tudománytörténeti tudatosítását.

1941 mint emlékezeti aktus

A centenáriumi kötet nem csupán múltösszegzés volt, hanem emlékezeti aktus. Az intézményi múlt megírása a hagyomány kanonizálását jelenti: kijelöli az alapítók szerepét, értelmezi a fordulópontokat, és összekapcsolja a különböző korszakokat.

1941-ben az 1841-es alapítás már történeti távlatba került. Bugát Pál és társai munkája nyomán a reformkori kezdeményezés, a nemzeti nyelven való tudományművelés eredettörténétté vált. Gombocz Endre interpretációja e hagyományt rögzítette és közvetítette. Gombocz Endre interpretációja ezt a hagyományt nemcsak rögzítette, hanem normatív erővel közvetítette is: a Társulat múltját a magyar tudományos modernizáció ívébe illesztette.

Külön jelentőséget ad a vállalkozásnak, hogy a történetet olyan szerző írta meg, aki maga is a társulat intézményi életének aktív alakítója volt – tudományos sajtót szerkesztett, szervezetvezetői feladatokat látott el. Mindez az emlékezeti aktus intézményi hitelét is növelte.

A történetírás tehát nem pusztán megemlékezés, hanem értelmező és jelentésképző gyakorlat. A százéves kötet kijelölte azt a narratívát, amelyben a társulat a magyar tudományos modernizáció egyik alappillérenek tekinthette magát.

1941–2026 – a hagyomány rétegződése

A mai jubileumi visszatekintés már két időréteget foglal magában: az 1841-es alapítást és az 1941-es centenáriumi önértelmezést. A XXI. századi tudományos közösség számára mindkettő örökség: az egyik a reformkori tudományos önszerveződés példája, a másik a hagyomány tudatosításának és intézményi megformálásának aktusa.

A kettő együtt jelzi, hogy a tudományos közösség önzonossága nem változatlan adottság, hanem újra és újra értelmezett, formált jelenség.

A Gombocz-testvérek munkássága ebben a folyamatban jelképes súlyt kap. Gombocz Endre a hazai természettudományos egyesületi élet történetét dolgozta fel, míg Gombocz Zoltán a nyelvtörténet és az összehasonlító nyelvészet eszközeivel vetette meg alapjait a modern tudományművelésnek. Külön-külön is meghatározó teljesítményt nyújtottak; együtt egy olyan kulturális program képviselőinek tekinthetők, amelyben a tudomány nem pusztán kutatás, hanem önreflexió is.

Életútjuk tragikus lezárása különös történeti perspektívát ad e teljesítményeknek. Gombocz Zoltánt 1935. május 1-jén egy kari tanácskozás vezetése közben érte a halál. Gombocz Endre és felesége 1945. január 16-án a pesti városrész elfoglalásának utolsó napján bombatámadás áldozatai lettek. A személyes sorsok így a XX. századi magyar történelem drámai töréseivel fonódtak össze.

A tudomány történeti emlékezete a közösségi önkép formálásának egyik meghatározó terepe. A múlt megírása hozzájárul a közösség önzonosságához, kijelöli helyét a nemzeti és nemzetközi tudományosság térképén. 1941-ben ez a feladat Gombocz Endrere hárult; ma már az ő munkája és sorsa is része annak a hagyománynak, amelyet értelmezünk.

Két tudós, egy hagyomány – a cím így nem csupán életrajzi párhuzamot jelöl. A Gombocz-testvérek munkássága a magyar tudományosság történeti tudatának egyik fontos fejezetét alkotja: azt, amelyben a kutatás és az emlékezés egymást erősítő, egymást értelmező tevékenységgé válik.

FERENCZI GÁBOR